

Kv Engelbrekt 11 och 5

L2010:3508 (RAÄ Söderköping 14:1)

Söderköpings stad och kommun

Östergötlands län

Helén Romedahl

Tekniska och administrativa uppgifter

Fastighet/lokal/område/sträcka	Kv Engelbrekt 11 och 5
Socken/stad	Söderköping
Kommun	Söderköping
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnummer	L2010:3508
Digitala fastighetskartans blad	64F 8h SO
Koordinatsystem	SWEREF 99 TM
Höjdsystem	RH90
Mätteknik	RTK/GPS
Typ av undersökning	Arkeologisk förundersökning
Länsstyrelsens dnr	431-8728-18
Länsstyrelsens handläggare	Magnus Reuterdahl
ÖM dnr	0225/18
ÖM projektnr	001031
Beställare	Länsstyrelsen Östergötland
Kostnadsansvarig	Söderstaden i Östergötland AB
Projektledare	Mats Magnusson
Biträdande projektledare	-
Personal	Johan Levin
Fältarbetstid	2019-11-04--06
Totalt undersöktes	38m ²
Fynd	Ja
Foto	Digitala
Analys	-
Grafik	Helén Romedahl
Renritning	Lasse Norr
Grafisk form	Lasse Norr

Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.

Ur allmänt kartmaterial
ISSN 1403-9273

© Lantmäteriverket MS2008/06551
Rapport 2020:41 © Östergötlands museum

Kv Engelbrekt 11 och 5

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Områdesbeskrivning och arkeologisk bakgrund	5
Syfte och frågeställningar	5
Metod och resultat	6
Uppställda frågeställningar och undersökningsresultat	8
Referenser	8
Bilaga 1. Ritningar	10

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD

Box 232 • 581 02 Linköping • 013 - 23 03 00 • www.ostergotlandsmuseum.se

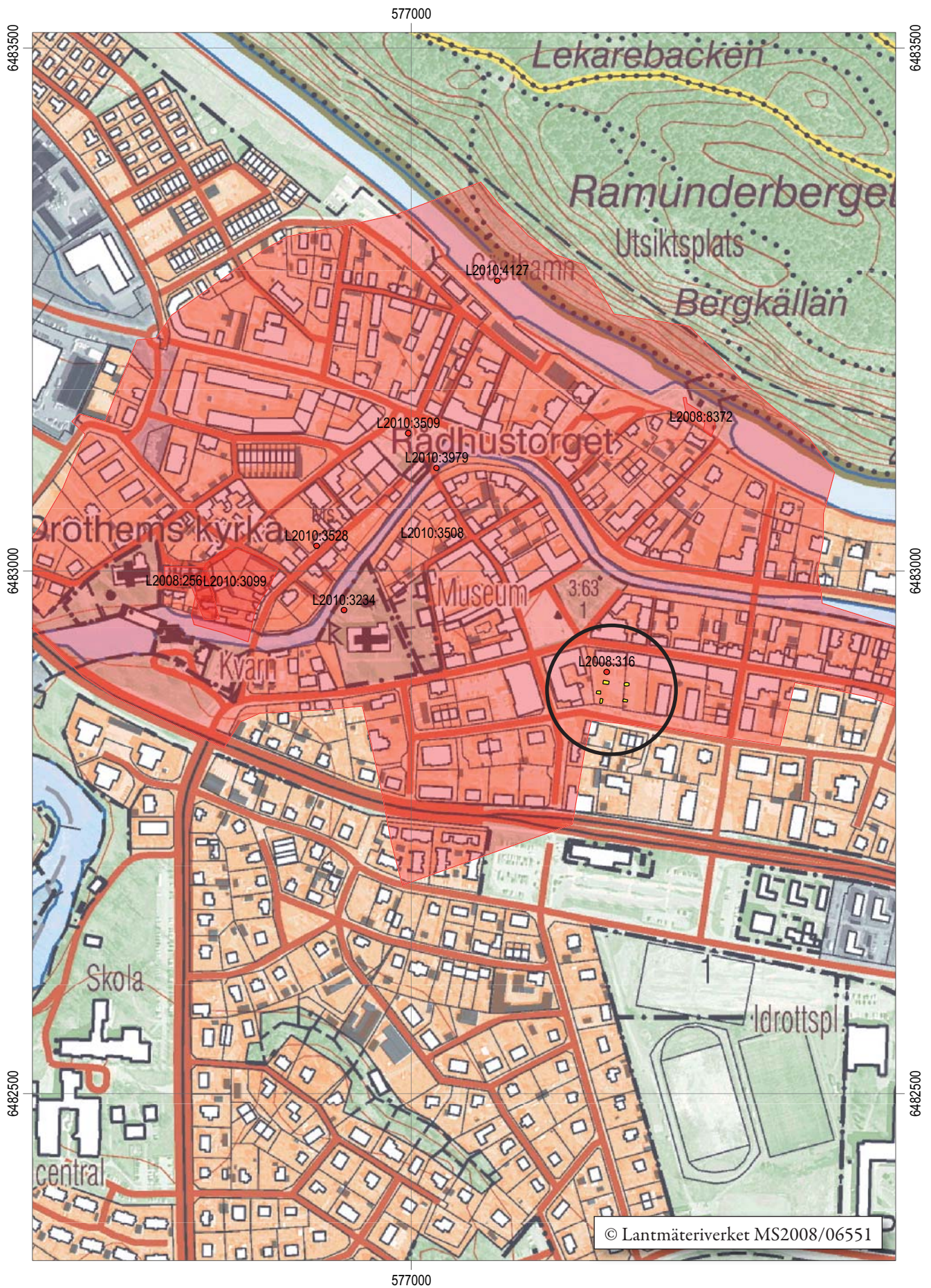
Sammanfattning

Den 4-6 november genomförde Östergötlands museum en arkeologisk förundersökning inom fastigheterna Engelbrekt 11 och 5 inom Söderköpings medeltida och historiska stadslager, L2010:3508 (RAÄ 14:1), Söderköpings stad och kommun. Undersökningen föranleddes av planerad nybyggnation inom fastigheterna. Nybyggnationen är tänkt att uppföras på en betongplatta. Sammanlagt uppgick exploateringsytan till 640 m².

I samtliga schakt påträffades raseringsmassor bestående av tegel, bruk, spik, planglas m m. Raseringslagret har utifrån fyndsammansättningen bedömts härröra från 1800-1900-talen. I undersökningsområdets östra del påträffades ett 0,3 m tjockt, homogent jordlager vilket preliminärt tolkats som ett äldre odlingslager. I den nordvästra delen dokumenterades en fragmentarisk syllstensrad. Fyndmaterialet utgjordes främst av tidigmodern keramik och porslin, tillvaratagen från de övre lagerskikten. I schaktet med syllstensraden fanns även ett slaggfragment samt en liten skärva medeltida keramik.

Helén Romedahl
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med undersökningsområdet markerat. Skala 1:5 000.

Inledning

Den 4-6 november genomförde Östergötlands museum en arkeologisk förundersökning inom fastigheterna Englbrekt 11 och 5 inom Söderköpings medeltida och historiska stadslager, L2010:3508 (RAÄ 14:1), Söderköpings stad och kommun. Undersökningen föränleddes av planerad nybyggnation inom fastigheterna. Nybyggnationen är tänkt att uppföras på en betongplatta. Sammanlagt uppgick exploateringsytan till 640 m².

I samtliga schakt påträffades raseringsmassor bestående av tegel, bruk, spik, planglas m m. Raseringslagret har utifrån fyndsammansättningen bedömts härröra från 1800-1900-talen. I undersökningsområdets östra

del påträffades ett 0,3 m tjockt, homogent jordlager vilket preliminärt tolkats som ett äldre odlingslager. I den nordvästra delen dokumenterades en fragmentarisk syllstensrad. Fyndmaterialet utgjordes främst av tidigmodern keramik och porslin, tillvarataget från de övre layerskikten. I schaktet med syllstensraden fanns även ett slagfragment samt en liten skärva medeltida keramik.

Arbetet utfördes på uppdrag av Länsstyrelsen Östergötland. För de arkeologiska kostnaderna stod Söderstaden i Östergötland AB, c/o Edbygg i Sverige AB. Fältarbetet leddes av Mats Magnusson. För rapporten svarar undertecknad.

Figur 3. Kvarteret Englbrekt med de tre provgroparna från 1991 (gröna) och de nu aktuella schakten (gula) markerade. Den lila linjen markerar en fastighetsgräns. Skala 1:1500.

Områdesbeskrivning och arkeologisk bakgrund

Söderköpings äldsta lämningar går tillbaka till sen vikingatid/tidig medeltid. Staden etableras under tidigmedeltid och utvecklas under högmedeltid till en betydelsefull handels- och hamnstad.

Kv Engelbrekt ligger i den medeltida stadsdelen Hagans sydöstra del och omges bl a av Bielkegatan och Skönbergagatan (figur 3). Kvarteret utgör också Hagatorgets södra avgränsning. Kvarterets norra del, längs med Skönbergagatan ligger inom Söderköpings medeltida stadsområde (L2010:3508) medan dess södra del antas ligga utanför det kända stadsområdet (Hörfors 2008).

Ett stort antal arkeologiska utgrävningar har under åren utförts i och omkring kv Engelbrekt. Vid undersökningar i kv Mjölaren och kv Engelbrekt har man bl a påträffat stora mängder med smidesslagg, gjutformar, deglar samt ett par ugnar. Detta bekräftar bilden av att smideshantverk var knutet till Hagakvarteren under medeltiden (Tesch 1987; Broberg & Hasselmo 1978). Även enligt skriftliga källor verkar hantverkare i högre grad ha varit verksamma i Hagakvarteren än i andra kvarter (Ljung 1949). Vid grävningar i kv Bryggaren har man kunnat konstatera en hantverksspecialisering under 1200-talet där bl a smidesässjor kunnat beläggas (Beronius Jörpeland & Lindh 1996). Under 1800-talets senare del bedrevs bryggeriverksamhet inom kv Bryggaren. Ett stall som hörde till bryggeriet låg utmed Hagatorget ned mot ån.

I kv Engelbrekt 11 utfördes 1975-76 en för- och slutundersökning, inför uppförandet av den byggnad som nu ligger ut mot Skönbergagatan. Här påträffades träkonstruktioner över hela den 336 m² stora ytan. Kulturlagrens tjocklek var ca 1,0 m mot Skönbergagatan för att tunnast ut mot söder. Vid slutundersökningen påträffades bl a två kavelbrogator och i en av dessa dokumenterades delar av en skrovsida och en bit köl från en båt (Drothem 308), vilka återanvänts som virke i kavelbrogatan (Jacobsson 2004). Ett par kortare plank från skrovsidan har konserverats och återfinns nu på Östergötlands museum.

1991 gjordes ytterligare en arkeologisk undersökning inom kv Engelbrekt 11. Denna undersökning omfattade tre provgropar (figur 3), och syftade till att bestämma kulturlagrens omfattning och karaktär samt om det gick att identifiera den äldsta stadsgränsen som antogs löpa genom kvarteret i öst-västlig riktning. Undersökningen visade att kulturlagren var sammanpressade, innehållsrika och torra. Vidare kunde man konstatera att det från mitten eller slutet av 1200-talet fanns en fast etablerad bebyggelse inom kvarteret (Hertz & Lindeblad 1991).

Vid schaktning för fjärrvärme 1999 drogs ett schakt mellan husen Skönbergagatan 6 och Bielkegatan 11. I detta schakt, som gick ca 15 m nordöst om det aktuella undersökningsområdet, noterades att välbevarade kulturlager började framträda nära schaktbotten på ca 1,0 m djup (Feldt & Claesson i manus).

Inom kv Engelbrekt 10 påträffades kulturlager redan på ca 0,3 m under nuvarande marknivå vid en arkeologisk utgrävning 1997 (Hörfors 2008). Bebyggelselämningar från 1200-talet fanns på ca 1,3 m djup. I Karl Knutssonsgatan, väster om kv Engelbrekt 10, utfördes 1981 en undersökning i samband med dagvatten- och avloppsledning. Vid dessa undersökningar anträffades äldre gatubeläggningar i tre eller fyra skikt, från 1200-talet och framåt (Tesch 1981).

Syfte och frågeställningar

Syftet med förundersökningen var att fastställa huruvida exploateringen kunde komma att beröra äldre kulturlager eller andra lämningar. Eventuellt framkomna fornlämningar skulle dokumenteras avseende karaktär och omfattning, sammansättning och komplexitet samt om möjligt dateras.

Följande frågeställningar sattes upp inför förundersökningen:

- Finns det bevarade lämningar efter medeltida bebyggelse inom undersökningsytan?
- Om undersökningsområdet utgör bakgårdar, vilket äldre undersökningar inom området tyder på, hur har dessa utnyttjats? Finns det spår efter odling, avfallsbingar, latriner, bakgårdsbebyggelse?
- Tidigare har man antagit att den medeltida staden haft någon form av stadspänk och/eller dike i det här området, kan detta beläggas?
- Kan man finna spår efter hantverk i den här delen av kvarteret?
- Hur omfattande är lämningens bild i denna yttersta del av stadsområdet?

Resultatet från förundersökningen skulle sedan ligga till grund för länsstyrelsens bedömning av kunskapspotentialen inför kommande beslut om tillstånd till ingrepp i fornlämningen. Resultaten från förundersökningen skulle även utmynna i förslag till fortsatta åtgärder.

Metod och resultat

Vid tillfället för den arkeologiska förundersökningen utgjordes ytan av såväl grusbelagda som asfalterade parkeringsytor samt intilliggande gräsytor med ett skjul och enstaka större lövträd. Ett antal bilar och släpvagnar stod ännu parkerade på ytan vilket till viss del fick avgöra var schakten kunde placeras.

Den arkeologiska förundersökningen genomfördes som en sökschaktsgrävning. Totalt upptogs fem schakt med en sammanlagd yta på 38 m². Schakten mättes in med RTK/GPS och beskrevs i fält. En planritning upprättades och fotografier togs. Fynd samlades in. Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.

Schakt 1 - OS1921

Schaktet grävdes till ett djup om 1,2 m. Den sterila marknivån framkom på ett djup om 1 m under dagens markyta. Under ett 0,20 m tjockt bärlager följde ett raseringslager bestående av brunsvart, sotig sand med inslag av grus, rikligt med tegel, yngre rödgods, porslin, glas, kol, kalkbruk och enstaka fragment av kritpipa. I lagret var även ett antal större syllstenar synliga på 0,15 - 0,40 m djup, se ritning i Bilaga 1. Dessa mättes in separat. Under raseringslagret fanns ett tunt lager med silt, sot och kol. Därunder, 0,60 m under dagens markyta, påträffades ett lager med brungul/grågul, något silting, infiltrerad lera med enstaka kolstänk. Lagret tolkas som ett odlingslager.

Schakt 2 - OS1936

Schaktet grävdes till ett djup om 1,1 m. Den sterila marknivån, i form av blålera, låg på en nivå om 0,90 m under dagens markyta. Under ett 0,20 m tjockt bärlager framkom ett 0,40 m tjockt, omrört kulturlager med brunsvart, humös, sandig silt med inslag av tegel, sten, kol, sot och enstaka glas. Därunder följde ett 0,20 m tjockt brungult/grågult lager med infiltrerad lera. I schaktet påträffades en recent avfallsgrop med en fyllning som bestod av brunsvart, humös, sandig silt, rikligt med sten, tegel, glas, ben och buteljglas. Gropen påträffades 0,65 m under marknivå och visade sig ha ringa djup, ca 0,05 m.

Schakt 3 - OS1978

Schaktet grävdes till ett djup om 1,4 m. Den sterila marknivån låg på ett djup om 1,2 m. Under ett 0,20 - 0,30 m tjockt bärlager framkom ett lager bestående av gulbrun sand med inslag av mindre stenar, tegel och glas. Därunder följde ett 0,10 - 0,20 m tjockt omrört raseringslager bestående av grå, grusig sand och rikligt med tegel, bruk, glas, yngre rödgods, spik och ben. Under raseringen syntes ett svart och kompakt lager med samma innehåll som ovan. Här framkom även syllstenar, se ritning i Bilaga 1. I kontaktytan mot sterila undergrunden påträffades en skärva stengods samt ett slagfragment.

Schakt 4 - OS1974

Schaktet grävdes till ett djup om 1,1 m. Den sterila marknivån låg på ett djup om 1 m. Under 0,35 m grästorv, sand och grus framkom ett raseringslager, ca 0,10 m tjockt och bestående av tegel, sten och kalkbruk. Sedan följde en tunn sandlins på 0,03 m vilken överlagrade ännu en nivå med raseringsmassor bestående av tegel, kalkbruk, sten och kol. Ytterligare en sandlins följde under denna rasering. Sista lagerhorisonten, direkt ovan sterila undergrunden, utgjordes av ytterligare ett raseringslager.

Schakt 5 - OS1970

Schaktet grävdes till ett djup om 1,2 m. Den sterila marknivån låg på ett djup om 1 m under dagens markyta. Under ett 0,20 m tjockt bärlager framkom ett raseringslager med ett rikligt innehåll av tegel, kalkbruk, glas, porslin, plast, kol och sot. I lagret fanns ett kakelugnsfragment. I västra delen av schaktet framkom ett antal stora syllstenar vilkas placering överensstämmer med en byggnad från en numera riven byggnad från 1900-talet.

Figur 4. Schakt 1. Foto mot SO, Mats Magnusson, ÖM.

Figur 6. Schakt 3. Foto mot V, Mats Magnusson, ÖM.

Figur 5. Schakt 2 (infällt: detalj av gropen). Foto mot NV, Mats Magnusson, ÖM.

Uppställda frågeställningar och undersökningsresultat

Såsom det framgår av ovanstående schaktbeskrivningar fanns det i alla schakt raseringsmassor bestående av tegel, väggekakel, bruk, spik, planglas m m. Utifrån fyndsammansättningen har lagret bedömts härröra från 1800-1900-talen. Under 1900-talets första hälft fanns inom undersökningsområdet såväl boningshus som ekonomibyggnader, vilka samtliga sedan dess rivits. Tidigare arkeologiska undersökningar i kv Engelbrekt har bl a visat att kulturlagertjockleken i kvarterets norra del, utmed Skönbergagatan, låg på 1 m för att sedan tunna ut mot söder. Den sammanlagda kulturlagertjockleken inom aktuell exploateringsyta uppgick till ca 0,60 - 0,70 m och den orörda markhorisonten syntes på ett djup om 0,9 - 1,2 m.

Inför undersökningen upprättades ett antal frågeställningar vilka bl a tog sin utgångspunkt i vad tidigare undersökningar i kv Engelbrekt och omgivande kvarter visat. Kvarteret hör till området Hagan (Hagakvarteret). Genom arkeologiska fynd av en stor mängd smidesslagg, gjutformar, deglar och ugnar, har kvarteret i stort kommit att bli intimt förknippat med medeltida metallhantverk. En av frågeställningarna gällde därför om det inom undersökningsområdet fanns spår efter detta även här men det var endast ett litet slaggfragment som hittades. Övriga indikationer på hantverksaktiviteter saknades.

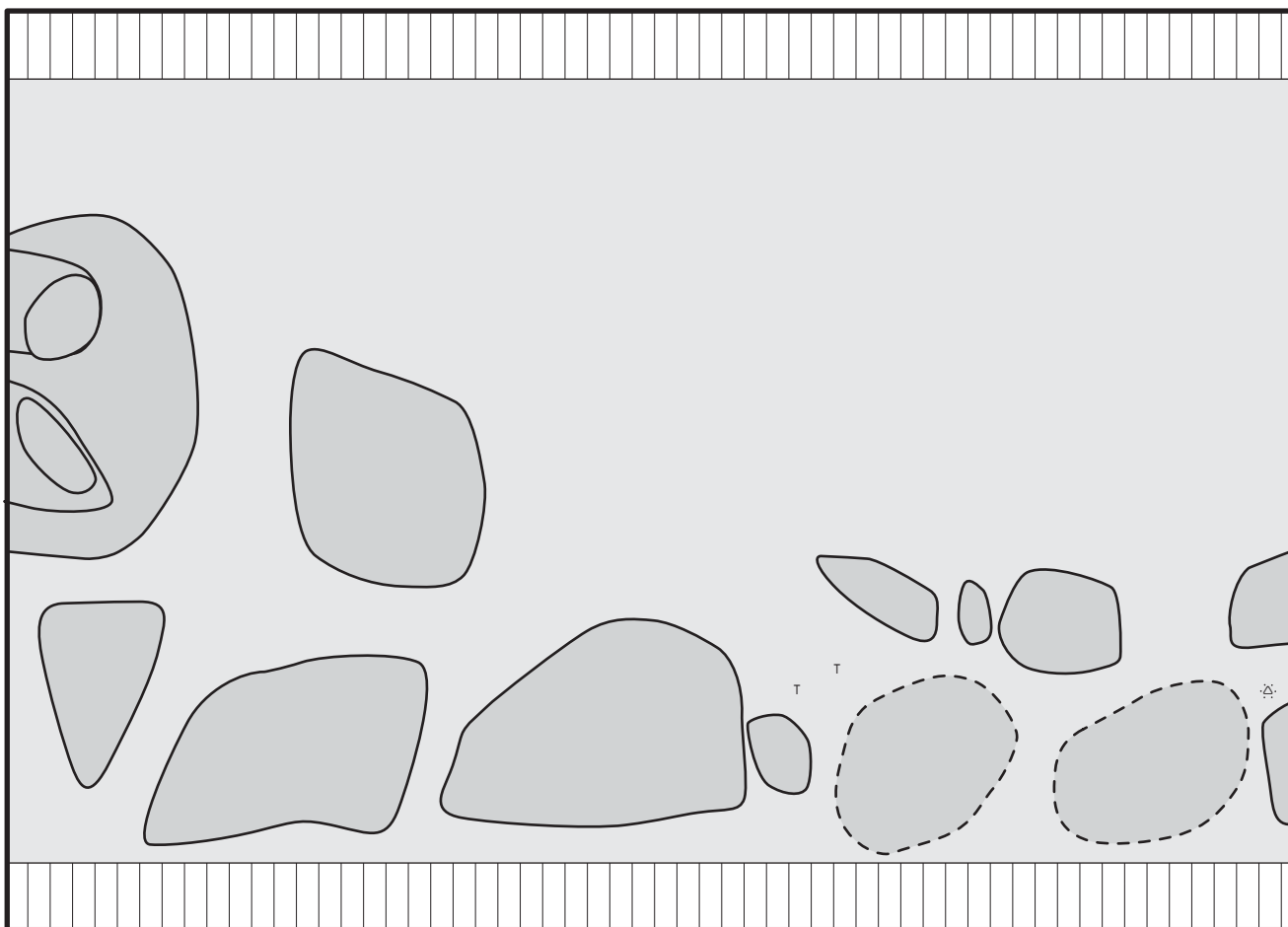
Undersökningsområdet ligger utmed Bielkegatan som sannolikt var den medeltida stadens södra gräns. Troligtvis har platsen också utgjorts av flera bakgårdar tillhörande den bebyggelse som låg orienterad utmed Skönbergagatan. Sett i ljuset av detta fanns det en potentiell möjlighet att finna den eventuella gränsmarkering, kanske i form av ett stadspänk och/eller ett dike, som markerat stadens södra gräns. Något sådant påträffades emellertid inte. I schakt 1 och 2, inom exploateringsområdets östra del, syntes lagerkontexter som kan ha en koppling till bakgårdsmiljö. Det rörde sig här om bruna, homogena matjordsliknande lager.

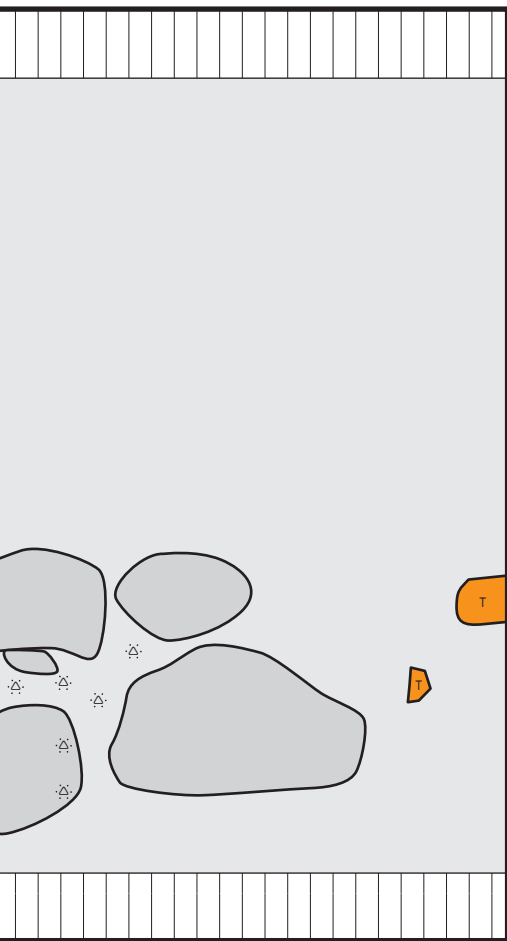
I jämförelse med lämningsbilden centralt inom Söderköpings medeltida stadsområde är de arkeologiska lämningarna inom aktuellt område inte lika omfattande vare sig i fråga om kulturlagertjocklek eller komplexitet. Östergötlands museum anser emellertid att en framtida exploatering inom kvarteret bör schaktningsövervakas av en arkeolog eftersom medeltida bebyggelseämningar i form av hus och vägar *de facto* har konstaterats i området.

Referenser

- Beronius Jörpeland L & Lindh M. 1996. *Vid en medeltida gränd i kvarteret Bryggaren*. Östergötland, Söderköping, kv Bryggaren 1, RAÄ 14. Arkeologisk undersökning.
- Broberg B & Hasselmo M. 1978. *Söderköping. Medeltidsstaden 5*. Rapport. Riksantikvarieämbetet.
- Feldt A-C & Claesson A. 1999. *Genom Söderköpings bakgårdar - en arkeologisk förundersökning för en ny fjärrvärmeledning i Söderköping*. Söderköpings stad och kommun, Östergötlands län. Rapport i manus, Östergötlands länsmuseum.
- Hörfors, O. 2008. *Medeltid bakom posten i Söderköping. Kv Engelbrekt 10*. Östergötlands museum. Rapport 2008:28.
- Jacobsson B. 2004. *Kv Engelbrekt 11*. Söderköping, Östergötland. För- och slutundersökning 1975-76. Rapportsammanställning Riksantikvarieämbetet.
- Lindgren-Hertz L. 1991. *Kv Engelbrekt 11*. Söderköping, Östergötland. Arkeologisk förundersökning. Rapport Riksantikvarieämbetet, Byrån för arkeologiska undersökningar. Linköping.
- Ljung S. 1949. *Söderköpings historia intill 1568*. Lund.
- Tesch S. 1987. *Söderköping*. Med bidrag av M. Hasselmo, Andrae, Lamm & Hasselmo (red). *7000 år på 20 år. Arkeologiska undersökningar i Mellansverige*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Bilaga 1. Ritningar

Kv Engelbrekt 11

Söderköpings stad och kommun, Ög
L2010:3508 (Söderköping 14:1)

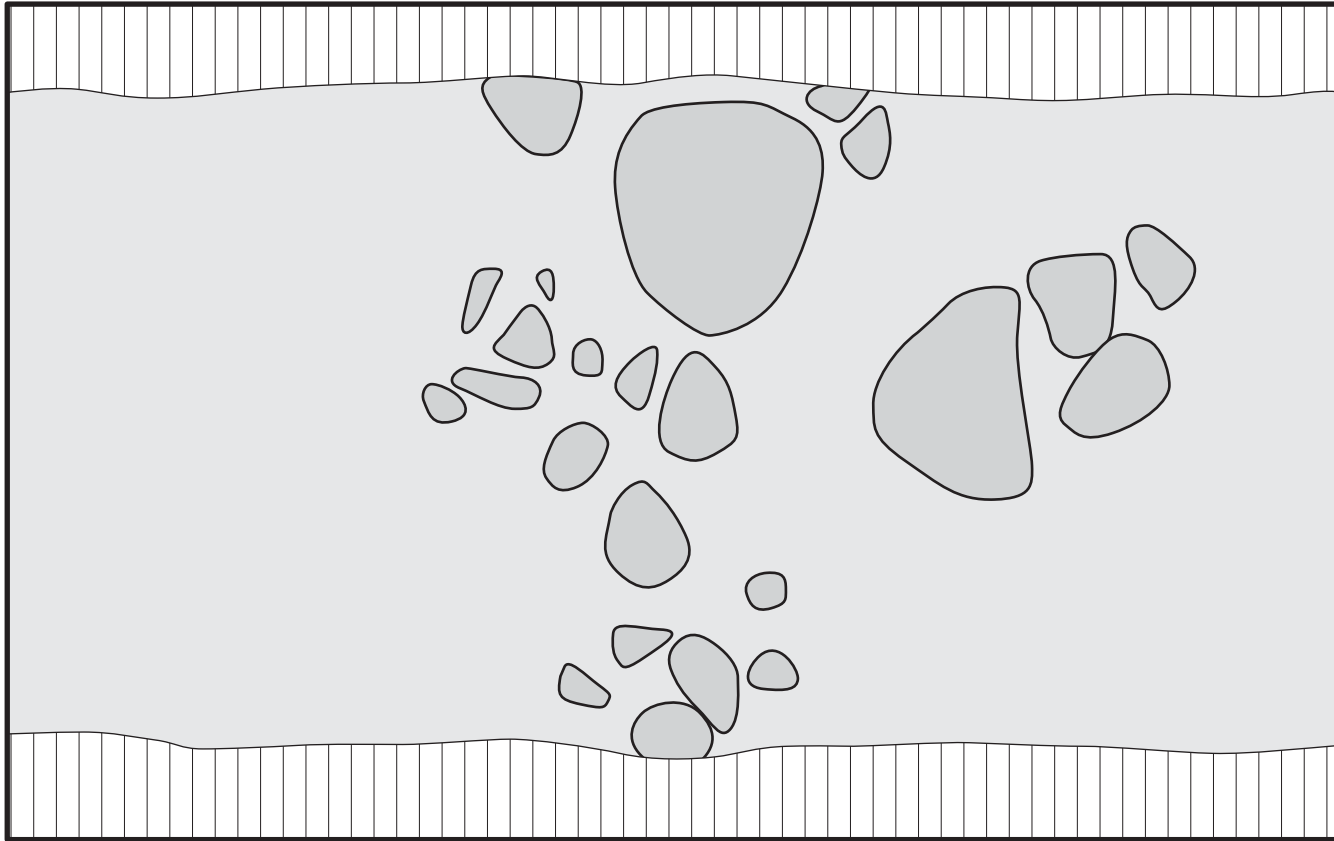
Planritning Schakt 1

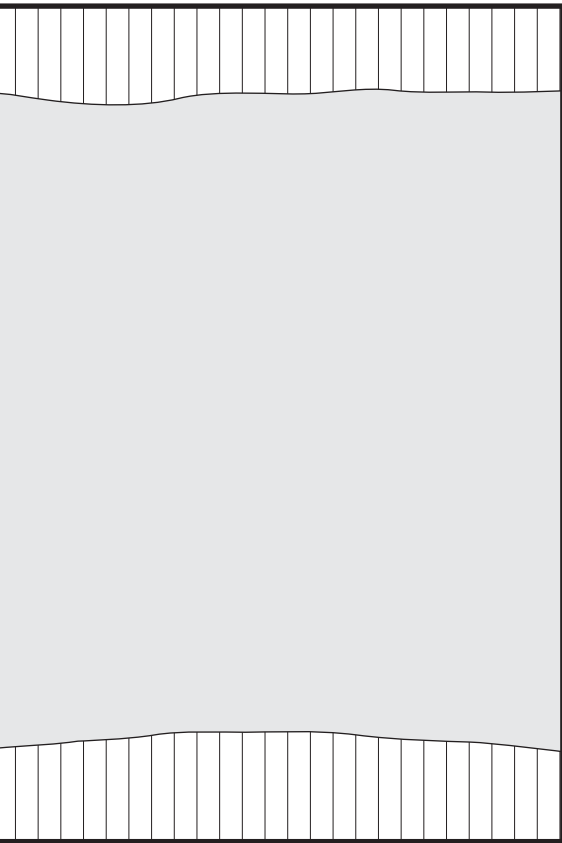
Skala 1:20

Dnr 0225/18

2019-11-05 Helén Romedahl

Renritning Lasse Norr

Kv Engelbrekt 11

Söderköpings stad och kommun, Ög
L2010:3508 (Söderköping 14:1)

Planritning Schakt 3

Skala 1:20

Dnr 0225/18

2019-11-05 Mats Magnusson

Renritning Lasse Norr

Östergötlands museum utförde under november 2019 en arkeologisk förundersökning inom fastigheterna Engelbrekt 11 och 5 inom Söderköpings medeltida och historiska stadslager, L2010:3508 (RAÄ 14:1), Söderköpings stad och kommun. Undersökningen föranleddes av planerad nybyggnation inom fastigheterna. Nybyggnationen är tänkt att uppföras på en betongplatta. Sammanlagt uppgick exploateringsytan till 640 m².

I samtliga schakt påträffades raseringsmassor bestående av tegel, bruk, spik, planglas m m. Raseringslagret har utifrån fyndsammansättningen bedömts härröra från 1800-1900-talen. I undersökningsområdets östra del påträffades ett 0,3 m tjockt, homogent jordlager vilket preliminärt tolkats som ett äldre odlingslager. I den nordvästra delen dokumenterades en fragmentarisk syllstensrad. Fyndmaterialet utgjordes främst av tidigmodern keramik och porslin, tillvaratagen från de övre lagerskikten. I schaktet med syllstensraden fanns även ett slaggfragment samt en liten skärva medeltida keramik.

ISSN 1403-9273

Rapport 2020:41